

2. Шуйский Ю.Д. Проблемы исследования баланса наносов в береговой зоне морей. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1986. – 240с.
3. Шуйский Ю.Д. Провідні проблеми дослідження берегової зони морів, що омивають територію України / Зб. «Ерозія берегів Чорного і Азовського морів» - Київ 1999.
4. Горбатюк В.М., Горбатюк Н.В. Организация контроля прибрежных рекреационных территорий Черного и Азовского морей\ В сб. «Организация контроля прибрежных рекреационных территорий Черного и Азовского морей» - Ялта: Инжзащита, 1998. – С.36-38.
5. Горбатюк В.М., Тимохин В.М., Никитин М.Ю. Использование материалов дистанционных схем для изучения геоэкологических условий акватории шельфа Черного и Азовского морей / Тез.докл. на Международном аэрокосмическом конгрессе. – Москва.1994. – С.62-68.
6. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95 – ВР
7. Станкевич С.А. Застосування сучасних технологій аерокосмічного знімання в аграрній сфері / Станкевич С.А., Васько А.В. // Наукові аспекти геодезії, землеустрою та інформаційних технологій: матеріали наук.-практ. конфер. - 2011. - С. 44-50.

УДК 351

ЕКОЛОГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Синяєва Людмила Василівна¹, д.е.н., професор,

Мовчан Сергій Іванович¹, к.т.н., доцент,

завідувач кафедри геоecології та землеустрою,

Голова басейнової ради річок Приазов'я,

Верховод Ірина Сергіївна², к.е.н., доцент

¹Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторног, м. Мелітополь, Україна.

²Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна.

Анотація. В статті розглянуто проблеми екологічної політики. Розглянуто основні підходи до її формування та фактори, що впливають на реалізацію політики. Проаналізовано стратегію розвитку екологічної політики на регіональному рівні.

Ключові слова: екологія, економіка, екологічна безпека, екологічна політика, екологічні ризики, стратегія.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. людство вперше в історії стикнулось з безпрецедентною проблемою – виживання в перетвореній природі. Критична екологічна ситуація характеризується непередбачуваністю результатів її розвитку. Сформувалась ідея споживчого ставлення людини до природного

середовища, яка базується на народженому новоєвропейському уявленні про могутність людини. По мірі зростання активності суспільства, поступово визріло протиріччя між зростаючими матеріальними потребами людей і можливостями природи їх забезпечити, тобто існує фундаментальне екологічне протиріччя. Сценарії вирішення цього протиріччя визначають глобальні тенденції подальшої динаміки стану соціальної системи і оточуючого середовища.

Неконтрольоване розширення масштабів господарської діяльності в науковій літературі інтерпретується як екологічна криза, яка за окремими показниками набула ознак невідворотності, тобто екологічної катастрофи. Сценарії соціальних програм по збереженню оточуючого середовища мають враховувати як внутрісистемні соціальні процеси, так і процеси, обумовлені соціоприродною взаємодією. Для особистості, держави і суспільства в цілому задача досягнення екологічної безпеки є однією з пріоритетних,

Вперше осмислення цінності гармонійних взаємовідносин людини і природи зустрічається в античній філософії у працях Аристотеля, Геракліта, Демокрита, Платона, Сенеки, Епікура.

Методичні підходи до аналізу взаємовідносин людини і природи конкретизували в своїх роботах Б. Данилишин [4], В. Данілов-Данільян [5], С. Дорогунцов [6], В. Лук'янихін [1], В. Лук'янихіна [1], Л. Мельник [9], С. Рогач [12], М. Хвесик [4; 6], О. Яроцька [13], А. Яцик [14] та інші. Незважаючи на певний науковий рівень досліджень у сфері екологічної політики, їх регіональний аспект потребує удосконалення. У даний час не вироблено єдиної теоретичної бази формування регіональної екологічної політики, тактики і стратегії її здійснення в умовах трансформації ринкової економіки [5, с. 16]. Збалансоване поєднання цих інтересів є вихідною економічною умовою гармонійного співіснування техносфери і біосфери на локальному, регіональному і глобальному рівнях.

На сучасному етапі розвитку світового господарства немає необхідності доводити важливість посилення уваги до охорони оточуючого середовища, тому що кожна людина на собі відчуває негативні наслідки від забруднення атмосфери, води, ґрунту. Допустимий поріг забруднення більшість європейських країн уже перевищила. За думкою європейських експертів Україна зараз знаходиться на такому рівні співвідношення виробництва і забруднення, який вже не дозволяє збільшувати викиди.

З метою подолання екологічної кризи в країні необхідно здійснювати екологізацію виробництва, яка включає: ощадливу витрату сировини, комплексне використання природних ресурсів, впровадження нових технологій, які забезпечують маловідходне виробництво, замкнуті цикли водообігу, утилізацію відходів тощо.

Виклад основних матеріалів дослідження. З огляду на системний характер екологічних проблем, їх органічну кореляцію з усіма політичними, соціальними та економічними чинниками, екологічна безпека України є однією з фундаментальних складових національної безпеки держави. Згідно з Законом України від 19.06.2003 «Про основи національної безпеки»: національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Одним з

недоліків чинного законодавства у сфері екологічної політики є його спрямованість на усунення, а не на попередження негативних явищ. Регулярно трапляється неузгодженість функцій і повноважень структурних підрозділів, визначених у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], інших екологічних законах, а також у законах і підзаконних актах місцевого самоврядування.

Екологічні проблеми спричиняють небезпеку існування людини на усіх рівнях, починаючи від локального і закінчуючи глобальним. Такі проблеми для Запорізького регіону, як і для всієї України, постають достатньо гостро, серед яких має місце сильна концентрація небезпечних виробництв, неефективне використання природних ресурсів, недостатня забезпеченість виробничих та контролюючих структур кваліфікованими фахівцями у вказаній галузі. Екологічна безпека розглядається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому відбувається попередження погіршення екологічної обстановки та усунення небезпеки для життя і здоров'я людей.

Сучасна екологічна ситуація у Запорізькому регіоні, особливо в районах та центрах надмірної концентрації підприємств важкої індустрії, характеризується як складна. Відбулися структурні деформації індустрії, за яких перевага надавалася розвитку найбільш екологічно небезпечним галузям важкої промисловості. Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. За своєю суттю державна екологічна політика, серед іншого, спрямована на вирішення існуючих екологічних проблем, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків.

На засіданні постійної комісії Запорізької облради з питань екології та раціонального природокористування у напрямку «Запорізький край – екологічна безпека для виживання населення» визначено п'ять фінансових цілей та 12 заходів. Минулого року п'ять з них виконані повністю, роботи по інших ще тривають. З обласних бюджету та екофонду на ці заходи спрямовано дев'ять мільйонів гривень. Відділ взаємодії з засобами масової інформації та висвітлення діяльності Запорізької обласної ради повідомив, що не реалізовані три заплановані заходи в Гуляйпольському і Приморському районах, не розроблена екосистема області. За екологічною програмою було засвоєно всього 14 мільйонів гривень, що пов'язано з неякісною роботою казни впродовж року. Тобто, освоєння коштів було незначним. Від департаменту екології та природних ресурсів Запорізької ОДА більш детально було заслухано три питання, які стосувалися Мелітопольського району. Зокрема, про зміну меж площі парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення та оголошення відповідних парків-пам'яток у самому Мелітополі та ботанічного заказника місцевого значення в адміністративних межах району.

Якщо вести мову про Україну, то можна назвати такі екологічні небезпеки, як:

-зміна клімату, яка є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для здоров'я і життя людей.

У Концепції з реалізації державної політики України у сфері зміни клімату на період до 2030 року визначені основні напрямки діяльності щодо запобігання зміні клімату, а саме:

- скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави; найбільший внесок у зміну клімату дають сполуки, які відносяться до «парникових газів»: насамперед вуглекислий газ (діоксид вуглецю) і метан. Майже 30% загальної кількості викидів діоксиду вуглецю в країні здійснюють підприємства з двох областей Південного регіону: Донецької та Запорізької. Проблема викидів таких парникових газів, як діоксид вуглецю і метану, є першочерговою для Центрального та Південного регіонів;

- адаптація до зміни клімату, підвищення опору та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату. У звіті Інституту економічних досліджень та політичних консультацій «Вплив кліматичних змін на виробництво пшениці в Україні» йде мова про те, що історичні кліматичні дані свідчать про зростання температури в Україні, а кліматичні прогнози вказують на подальший ріст температури.

На період 2010-2070 рр. прогнозується підвищення температури по всій території України. Найвище зростання температур передбачається в Східному та Центральному регіонах України. На період 2010-2070 рр. прогнозується підвищення кількості опадів майже по всій території України, окрім деяких областей Південного регіону. Найвища зміна кількості опадів передбачається в Північному та Західному регіонах.

У 201 р. Центром екологічних ініціатив «Екодія» досліджено можливі наслідки для України від підняття рівня моря через зміни клімату. У якості контрольної для моделювання зони затоплення було обрано 2100 рік. Результати даного дослідження свідчать про можливість серйозного впливу на берегову зону України при підвищенні рівня Чорного і Азовського морів. Значного впливу від підняття рівня морів зазнає Південний регіон України

Проблема сміття. Згідно останніх соціопитувань, ця проблема постійно перебуває у топі. Українців турбує засміченість територій, нерегулярний вивіз сміття та відсутність інфраструктури для сміттепереробки. Однією з найбільш серйозних екологічних проблем України сьогодні можна вважати проблему утилізації і переробки різних відходів. У країні діє близько 800 офіційних звалищ, загальна кількість сміття на яких перевищила 35 млрд. т. Щорічно ця цифра зростає ще на сімсот-вісімсот тисяч тонн. За інформацією Міністерства екології та природних ресурсів, загальна площа всіх полігонів з відходами вже займає 4% площі України. Речовини, які виділяються в результаті хімічних реакцій на полігонах твердих побутових відходів, здатні перетворити територію України на одну суцільну зону екологічного лиха. Адже небезпечні хімічні речовини і бактерії просочуються в ґрунт, потрапляють в повітря та ґрунтові води, отруюючи життя на відстані десятків кілометрів від звалища.

За інформацією Міністерства екології та природних ресурсів України, щорічно середньостатистичний українець викидає на смітник близько 250 кілограмів побутових відходів. З цих 250 кілограмів мінімум 50 можна відправляти не на звалище, а на пункти прийому вторинної сировини, що дозволило б скоротити

кількість твердих побутових відходів на 10 мільйонів кубометрів.

Забруднення повітря. Забруднення атмосферного повітря – це змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища. Як зазначається в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. На сьогодні рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів є високим, незважаючи на спад виробництва в Україні.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, забруднення повітря є одним з основних факторів ризику для здоров'я, пов'язаних з навколишнім середовищем. Чим нижче рівні забруднення повітря, тим менше серцево-судинних респіраторних захворювань як в тривалій, так і в короткостроковій перспективі. Основним фактором, який впливає на стан повітря у населених пунктах України є безперечно, автомобільний транспорт рух якого супроводжується викидом в атмосферу забруднюючих речовин. Саме він належить до основних забруднювачів повітря. Саме вихлопні гази автомобілів містять більше, ніж 200 хімічних продуктів, які вважаються токсичними. Переведення транспортних засобів на безпечніші види палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях, а також ефективна робота контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних засобів призведе до мінімізації забруднення атмосферного повітря викидами від пересувних джерел забруднення. У забрудненні атмосферного повітря незначною є роль залізничного, авіаційного, водного, а також виробничого транспорту.

Промислові відходи. Основним джерелом їхнього утворення в Україні є підприємства паливно-енергетичного, хіміко-металургійного, гірничо-промислового та агропромислового комплексів. Причому, найтоксичнішими вважаються ті, у складі яких знаходяться нафтопродукти, важкі метали і пестициди, що утворюються на промислових комплексах у Дніпропетровській та Донецькій областях. Майже 20 тис. га земель знаходяться під сховищами цих відходів, які у результаті забруднюють води та повітря. У Південному регіоні найбільша кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (41%) та на переробку промисловість (39%).

Деградація та забруднення ґрунтів. Ґрунт є основним, самостійним компонентом природного середовища та біосфери загалом. Це обмежений, незамінний і важко відновлюваний природний ресурс, який виконує важливі функції: продуктивні (виробництво біомаси, продовольства), екологічні (біоекологічні, біоенергетичні, біогеохімічні, гідрологічні, газово-атмосферні та ін.), соціальні та інформаційні. Ґрунти регулюють якість поверхневих і підземних вод, склад атмосферного повітря, є середовищем перебування більшості живих організмів на поверхні суші, забезпечують сприятливе середовище для людини, є основним джерелом виробництва сільськогосподарської продукції. Виснаження та збідніння чорноземів виникає внаслідок інтенсивної сільськогосподарської

діяльності людини. Сюди ж можна віднести і промислове забруднення ґрунтів, достатньо широке розповсюдження монокультур, використання азотних і нітратних добрив. Дуже високим є рівень розораності території держави – понад 54%. Для порівняння: у країнах Європи цей показник не перевищує 35%. Фактична лісистість території України становить лише 16%, що недостатньо для забезпечення екологічної рівноваги. Рівень розораності сільськогосподарських угідь є найвищим у Південному, Центральному і у Східному регіонах, де він перевищує 70%. Рівень розорювання сільськогосподарських угідь є найвищим у Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях (Південний регіон), а також в Кіровоградській і Дніпропетровській (Південний регіон) та в Полтавській і Харківських областях (Східний регіон). Прогноз на майбутнє невтішний. При збереженні нинішніх темпів деградації ґрунту (ерозія, затоплення, зміни клімату та ін.) критичні значення рівня родючості можуть бути досягнуті через 20-30 років, а в окремих регіонах навіть раніше.

Проблеми морів. Відповідно до Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, основними екологічними проблемами Чорного і Азовського морів є: - високий рівень забруднення морських вод; - загроза здоров'ю населення і непоправної втрати біологічного різноманіття та біологічних ресурсів моря; - зменшення обсягів вилову риби та заготівлі морепродуктів; - зниження якості морських рекреаційних ресурсів; - руйнування морського берега та інтенсифікація негативних геологічних процесів, деградація земель прибережної смуги; - відсутність системи інтегрованого управління природокористуванням у прибережній смузі; - загроза зникнення видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України; - зменшення обсягів розведення цінних промислових видів риб.

Об'єкти військової діяльності. Об'єкти військової діяльності та військові поселення залишилися Україні у спадок від Радянського союзу. І сьогодні стан більшості з них доволі плачевний. Системи і устаткування водогосподарського комплексу об'єктів і гарнізонів Збройних сил України на 90% морально і фізично застаріли. Екологи зазначають: вони працюють зі значним перевантаженням і становлять потенційну загрозу навколишньому середовищу. Фахівці говорять, що місцеві жителі тих територій, де раніше розташовувалися військові частини, і досі відчувають присмак бензину в колодязній воді. А кораблі і судна Військово-морських сил України взагалі не оснащені системами очищення і знезараження господарчо-побутових вод, значить, є постійним джерелом зараження акваторії моря.

Чорнобильська катастрофа. Сумарна активність радіонуклідів, які вийшли за межі 4 енергоблоку Чорнобильської АЕС 26 квітня 1986 року і в наступні дні після аварії, перевищила 300 млн. кюрі. Аварія призвела до радіоактивного забруднення більше ніж 145 тис. кв.км території України, Білорусії та Росії. На радіоактивних територіях сьогодні розміщено понад дві тисячі населених пунктів, в яких проживає майже півтора мільйони людей. Українські вчені єдині в думці про те, що наслідки Чорнобильської аварії ще дуже довго будуть про себе нагадувати. «Грінпіс» і міжнародна організація «Лікарі проти ядерної війни» стверджують, що в результаті аварії лише серед ліквідаторів померли десятки тисяч чоловік, в Європі зафіксовано 10 000 тисяч випадків вроджених патологій у новонароджених. В Україні було

zareєстровано більше 10 тис. випадків раку щитовидної залози у людей, які на момент аварії були дітьми і підлітками і очікується ще 50 тисяч. Крім того, за час, що минув після катастрофи на ЧАЕС, зросла кількість психоневрологічних захворювань, патології серцево-судинної системи.

У той же час, за минулі роки радіаційний стан територій навколо станції значно покращився. Цьому сприяли і природні процеси, і проведення дезактиваційних робіт, і відсутність людини. У регіоні відновилися популяції вимираючих тварин, а українські чиновники навіть заговорили про можливість скорочення зони відчуження біля ЧАЕС.

Знищення лісів. Україна належить до малолісистих країн: ліс покриває лише шосту частину її території. Але при цьому експорт деревини з України в 2,5 рази перевищує імпорт. Споживче ведення лісового господарства призводить до того, що ліси не відновлюються і втрачають біологічну стійкість (площа лісів, уражених шкідниками і хворобами, постійно збільшується). А цінні деревні породи (дуб, бук і сосна) заміщуються малоцінними (грабом, березою, осикою). Найскладніша ситуація в Карпатах та Криму – тут через деградацію лісових масивів розвивається ерозія ґрунтів і зсувні процеси.

Прямим наслідком нераціональної вирубки лісів є збільшення частоти та інтенсивності повеней у західних областях України, особливо у Закарпатті. Однак сумна статистика катаклізмів нездатна зупинити знищення лісів: обсяги заготівель лісу в Закарпатській області зросли на 14,2%.

Висновки. Екологічні проблеми зачіпають життєві інтереси кожного громадянина, і їхнє розв'язання неможливе без активної участі широких верств населення області та неурядових організацій. Тому розширення участі громадськості у виробленні і прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки та якісне поліпшення взаємодії з громадськістю і надалі повинне залишатися одним з найважливіших пріоритетів в Запорізькій області.

Основною екологічною проблемою регіону залишається забруднення поверхневих водних об'єктів неочищеними і недостатньо очищеними зворотними водами підприємств металургійного комплексу та житлово-комунальної галузі, а також виправних колоній Управління Державної пенітенціарної служби України Запорізької області.

З метою покращання екологічного стану водних об'єктів необхідно виконати заходи, спрямовані на припинення скиду в природні водні об'єкти неочищених і недостатньо очищених стічних вод від підприємств забруднювачів, здійснити реконструкцію існуючих та будівництво нових каналізаційних мереж та очисних споруд населених пунктів, впровадити на підприємствах заходи з раціонального використання водних ресурсів, а саме: розширення та реконструкцію оборотних систем виробничого водопостачання, а також систем послідовного і повторного використання води.

З метою забезпечення необхідного рівня здійснення моніторингу довкілля необхідно продовжити роботу щодо здійснення систематичних спостережень за станом довкілля та неухильно виконувати підписані Угоди про співробітництво у сфері моніторингу навколишнього природного середовища між суб'єктами державної системи моніторингу довкілля і наявні Регламенти обміну екологічною

інформацією на регіональному рівні.

Реалізація екологічної політики потребує ефективного функціонування системи законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, спрямованого на досягнення національних пріоритетів і його наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод, стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Необхідно продовжувати роботу по удосконаленню інструментів екологічної політики: субсидіювання природоохоронних інвестицій, моніторингу довкілля та самомоніторингу промисловими підприємствами викидів(скидів) забруднюючих речовин, інформаційних інструментів, а також сприяти підсиленню взаємозв'язку між окремими інструментами з метою створення комплексних програм екологічного управління.

Література

1. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року №2818 – VI.

1. Балацький О. Ф. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку / О. Ф. Балацький, В. О. Лук'янихін, О. А. Лук'янихіна // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 67–73.

2. Веклич О. О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості // Вісник НАН України. – 2001. – № 8. – С. 35-42.

3. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Т.П. Галушкіна, Л.М.Грановська.– Одеса, 2009. – 372 с

4. Данилишин Б.М. Економіка природокористування [Текст] / Б.М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: Кондор, 2009. – 466 с.

5. Жарова Л.В. Стратегічні засади та нормативно-правове забезпечення формування національної екологічної політики/ Л.В. Жарова. // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4, Том 2. – С. 127-134.

6. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. [Текст] / Л. Г. Мельник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.